

ИНСТИТУЦИОНАЛНАТА ОПРЕДЕЛЕНОСТ КАТО ФАКТОР ПРИ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯТА МЕЖДУ ИКОНОМИКА И ПОЛИТИКА

Анализът на взаимодействията между икономика и политика е от съществено значение при разработване на съвременни модели в концептуален план, приложими на макро-, мезо- и микроравнище.

Икономистите трябва да отделят привилегировано място на приложенията на икономическата теория на политиката и на теорията за общественния избор, за да се обогатят и актуализират икономическите изследвания и да се оптимизира връзката между цели, анализи и оценки. Необходимо е институционалният фактор да бъде представен през призмата на ценностната и нормативната система на обществото и да се обвърже с институционалната определеност и политическата рационалност.

Изследването потвърждава, че политическите програми и политическите последици не трябва да бъдат пренебрегвани и че икономистите трябва да ги включват систематично в анализите си.

Отстоява се тезата, че аналитичното обновяване на традиционни постановки и въвеждането на интердисциплинарността ще спомогнат за оптимизиране на институционалната политика при проявленията ѝ на различни равнища.

JEL: B25

Периодът на преход към пазарна икономика и анализът на резултатите от него налагат осмислянето и интегриране на актуални теоретични постановки и модели при функционирането на пазарните структури с цел тяхното оптимизиране.

Факт е, че вътрешната политическа ситуация е решаващ фактор за равнището на структурните промени и за нагласите и избора на чуждестранните инвеститори. Самата ситуация е резултат от проявената степен на политическа рационалност и от институционалната определеност.

Анализът на взаимодействията между икономика и политика е от съществено значение при разработването на съвременни модели в концептуален план и при извеждането на показатели и параметри, приложими на макро-, мезо- и микроравнище. Доказателство за това и в теоретичен, и в чисто прагматичен аспект дават редицата разработки и модели в развитите индустриални държави. Правени са опити и за прилагане на някои изводи, отнасящи се до по-слабо развити или до стартиращи своето развитие пазарни икономики.

¹ Аделина Младенова е н.с. д-р в Икономически институт на БАН, тел: 271250, 098 347575, e-mail: nalidea@yahoo.com.

Съществен научен проблем е анализирането на институционалния фактор глобално и декомпозиран (независимо че не съществува прецизно тълкуване на понятието “институция”), както и на взаимодействията между икономика и политика, което дава възможност за нов поглед и преценка под друг ъгъл на програмите за структурно преустройство и на намеренията на управляващите. Резултатите и направените изводи могат да претендират за научност и аналитична обоснованост и се различават от популизма или в най-добрия случай – от популярните коментари. Тези резултати потвърждават, че политическите програми и преди всичко политическите последици не битрябвало да се пренебрегват и че е необходимо икономистите да ги включват систематично в анализите си.

Изграждането на политико-икономическите системи изисква осмисляне на основополагащи категории като политическа рационалност и институционална определеност. Този процес логично ще резултира във възможността да се преодолеят слабите места при досегашните модели и да се оптимизира икономическата политика като цяло и на отделни равнища, тъй като институционалната среда се обвързва със стопанската рационалност, без да остава само в обсега на макропроблематиката.

Интерпретирането на политико-икономическия модел на Morrisson – Lafaye – Dessus, разгледан не толкова като формален апарат за анализ, а от гледна точка на съдържателната му страна, **като израз на определена социална философия на процесите**, доказва необходимостта от обвързване на икономическите и политическите анализи с ролята и влиянието на институционалния фактор. Резюмирането на насоките, изведени от посекторния модел, води до разсъждения относно възможностите за оптимизиране на институционалната среда в България.

Институционалният фактор – роля и значение за икономическия климат в съвременните демокрации

Икономистите невинаги са склонни да отделят необходимото внимание на ценностите и нормите в обществото и тяхното влияние върху поведението на индивидите и стопанските субекти. Теза, която отдавна вече не е само с хипотетичен заряд, е че именно тези системи на ценности и норми, споделяни от членовете на обществото, влияят върху неговите институции.

В традиционната неокласическа икономическа теория се приема, че институционалната рамка е даденост, чиято адекватност се предполага имплицитно. През последните десетилетия абсолютната стойност на тази гледна точка беше оспорена с възникването и развитието на нови теоретични предизвикателства, каквито са например теориите за правата на собственост или за общественния избор.

В основни линии обаче икономическите анализи обхващат рационалните решения на стопанските агенти в рамките на една институционална определеност. В този смисъл, както е добре известно, тези агенти (индивиди) се представят като “икономически същества” (*homines oeconomici*), които се стремят да максимизират собствената си полза и действат по рационален начин. Но различията в икономическите избори и икономическото развитие се обясняват не само с технологичните нововъведения и ресурсната среда, а в значителна степен и с ценностната

система на индивидите. Дори и споровете за това доколко би могло да се уеднакви икономическото развитие, ако институциите, управляващи по принцип индивидуалните транзакции, се приспособят и в икономики, където те не действат в необходимата степен, доказват важността на институционалния фактор като цяло. Що се отнася до съответствието ѝ с рационалния избор, трябва да се има предвид посланието на Джеймс Бюканън (J. Buchanan), един от създателите на школата за обществен избор, че стопанските субекти проявяват не само "избор с правилата", но и "избор на правилата".

Групата от ценности, дефинирани като "желателно, селективно поведение" (International Encyclopedia of the Social Sciences), формира ценностната система. Когато една ценностна система въздейства върху избирателното поведение на личността, се предполага, че субектът, който вече е интернализирал определени ценности, ще изключи други теоретични възможни начини за действие. Ако обаче друг субект, споделящ ценностната система, за която става дума, действа по някой от изключените от първия субект начини, то тогава той ще се е ориентирал към една различна ситуация, т.е. споделяните ценности включват не само споделяни **нормативни концепции**, но и споделяни **познавателни възприятия**.²

Нормите за поведение се разграничават от ценностите. Последните са стандартите при постигането на цели и са в по-голяма степен независими от специфичните ситуации. Конкретната норма може да представлява едновременно прилагане на отделни ценности.

Ако нормите са признати, взаимодействията субекти формират поведенческите си очаквания при специфична ситуация.

По принцип **ценностите** влияят особено силно върху **изграждането и формата на институционалната среда** – както при възникването, така и при изменението ѝ. След като се отнасят до структурирането на човешкото взаимодействие, то следва, че те се отнасят до групи от хора, които съставляват народ в съвременните общества. Още Д. Хюм през XVIII век остро поставя въпроса за явните ограничения пред самия законодател, произтичащи от нормите и ценностите на съответния народ. Освен това нормите (и интересите) се проявяват опосредствено при различните групи (партии, медии, лобиращи групи). Създава се една цяла теория в модерната икономическа наука, която обяснява преминаването на нормите в институции.

Интегрирането на изследванията за ценностите и нормите, водещи до анализ на стопанската рационалност в условията на институционална определеност, става възможно след навлизането в икономическата мисъл на т.нар. **нова икономическа школа**, която се утвърждава в края на 70-те години на XX век и включва различни направления в рамките на модерния либерализъм като: теорията за човешкия капитал, теорията (движението) за права на собственост, школата за обществен избор и др. За да се изяснят въпросите за политическия пазар и за типологизацията на гражданските и икономическите свободи, е необходим един теоретичен преход от проследяване на оригиналността на тази школа към посланията ѝ и тяхната

² Voight, S. Values, norms, institutions. JEEU, vol. 4/4. Paris / Aix-en- Provence, 1993, p. 5-32.

конкретизация (в смисъл на конкретни постановки, нов поглед върху известни модели и парадигми и т.н.).

Оригиналните послания на **новата икономическа школа** биха могли да се изследват на няколко равнища.

В научен план става въпрос за едно творческо обновление на неокласическата теория.

По традиция се противопоставят микроикономиката на макроикономиката. Оригиналността в този случай е в налагането на микроикономиката, но се правят опити да се надскочат границите на проблематиката в традиционния ѝ вид и да се създаде цялостна теория, изградена върху човешкото поведение в система на социални взаимодействия. В много по-категорично очертани параметри микроикономиката се превръща в праксеология. Неокласическата теория се оказва недостатъчно адекватна на сложната еволюция в реалния свят, а неокласическите модели – отдалечени от него.

С реабилитирането на функцията и ролята на предприемача се реабилитира ролята и отговорността на “вземащите решение”. Проблемите за пазара все повече се разглеждат в динамика, а не в рамките на статично равновесие. Вземат се под внимание и нетипично рационалните явления като необходимостта от общност между хората, алтруистичните вкусове и др.

Микроикономическата теория се превръща в научно средство, чиито параметри надминават обикновената, ограничена сфера на икономиката. Парадигмата за “*homo oeconomicus*”, който трябва да има относително рационално поведение, се използва не за да бъде обяснено икономическото поведение (свързано конкретно с производството и потреблението), но и общественно-ориентираното, социално изразеното поведение.

Под влияние на този нов поглед се обособяват различни лъчове на концептуализация и се дава възможност за по-широко и многостранно интерпретиране на икономическите проблеми. Особен интерес представляват новата теория за потребителя; движението за права на собственост, включващо както концепцията за “транзакционната цена”, влияеща съществено върху анализите на концентрацията в икономиката, така и икономическата теория на правото; сравнителният анализ на организациите и, разбира се, школата за общественния избор.

Широкият и многопластов анализ става възможен при въвеждането на **интердисциплинарния подход** – тенденция, която все повече се утвърждава, особено след 70-те години на XX век. Тя става все по-актуална през последните десетилетия, когато съществено внимание се отделя на институционалния фактор, на неговата роля при концептуалното моделиране на едни традиционни взаимодействия, които във времето бяха подлагани на анализ под различни ъгли – става въпрос за взаимодействията между икономика и политика.

Оригиналността на интерпретацията на “новите икономисти” днес се обяснява в голяма степен с интегрирането в чисто икономическите анализи на икономическата теория на правото и на приносите на школата за общественния избор.

Икономическата теория на правото се включва към широкото по своя обхват движение за права на собственост (теория за права на собственост),

включваща освен икономическата теория на правото сравнителния анализ на организациите, новия подход към историята и новата историческа икономика и др.

Пазарната размяна по дефиниция предполага откриването на възможно най-ефективния механизъм за разпределение на ресурсите за обществото. Правото в този случай се разглежда като обществена дейност, чиято крайна цел е да понижи транзакционните разходи в периметъра на цялото общество. (В съответствие с концепцията за "транзакционната цена" и възникването на предприятието (фирмата) в качеството му на институционална форма с организация и структура, "заместваща" в определени рамки пазара, т.е. там, където цените на сделките биха били изключително високи, ако се прибягва до класическата размяна (R. Coase, 1937). За обществото то е източник на икономия и допринася по специфичен начин за увеличаването на общественото благосъстояние).

В икономическата теория на правото появата на закона се анализира като "производство" на институция, чиято роля е да позволи на субектите (гражданите) да осъществяват икономия на ресурсите, която те биха пожелали в условията на анархия.

Според привържениците на **школата за общественния избор**, възникнала още през 50-те години на XX век, напълно оправдано и целесъобразно е да се разкрият несъвършенствата на пазара, да бъдат задълбочени изследванията върху логиката на колективните намеси и да се усъвършенстват средствата, с които разполага обществената власт. Възниква обаче въпросът дали можем да сме сигурни, че държавата прави всичко възможно за оптималното използване на инструментите, с които разполага, или кое гарантира, че решенията, които взема, са в името на общия интерес или че тяхното приложение е в съответствие с намеренията на законодателя.

По думите на един от основателите на тази школа James Buchanan в "Теория на общественния избор", самият обществен избор е усилие да се формулира обща теория за обществената икономика. Теорията за производството и размяната на блага и услуги трябва да бъде допълнена с "еквивалентна теория", съпоставима, доколкото е възможно с функционирането на политическите пазари.³

Акцентът, който поставя тази школа в своите изследвания, е върху установяването на връзка между политическите институции и икономическия оптимум. Школата за общественния избор позволява чрез използването на икономическия анализ да се проникне в динамиката на държавния институт и причините за нея. Възможните "репозиционирания" при изследване на институционалния фактор и на неговите компоненти целят гарантирането на демократичност и естествено протичане на икономическите процеси, защитени от последиците от ирационалните в обществен план или асоциалните действия на силовите групи (лоби и бюрократична машина).

³ Buchanan, J. Theory of Public Choice. In: Lepage, H. Demain le capitalisme, 1978.

Политическият пазар и типология на свободите

Показателят за свободите, който най-често се използва, е разработен от Raymond Gastil в началото на 80-те години на XX век. При него се тръгва от класирането на 160 страни според два критерия – политически и граждански свободи. Първият тип е пряко свързан с развитието и функционирането на политическия пазар в страните с различна степен на икономическо развитие. При втория показател се има предвид не само свободата на медиите и на съдебната система, но също и свободата при образуване на нови политически формации, лоби, синдикати, равенство пред закона, религиозната свобода, уважението към частната собственост.

По принцип двата показателя са тясно свързани, но по-голям интерес представлява измерването на гражданските свободи, защото при него се дава възможност за по-точна класификация на страните съобразно ролята на държавата.

При прилагането на този показател възниква въпросът за връзката между гражданските и икономическите свободи. Измерването на последните може да се осъществи чрез определяне на частта на частния сектор в икономиката или чрез общата сума на задължителните удръжки. Специално внимание се отделя и на ролята на обществения сектор чрез анализ на ролята на държавните предприятия в икономиката.

Преценката на отделните показатели води до извода, че демократичността в развитието (съотнесено към икономиката) е не само съвместима, но и изисква уважение и ефективна защита на гражданските свободи. **Страните, където политическите свободи са запазени и където политическият пазар функционира свободно, са тези, в които гражданските свободи са защитени.**

Интерпретацията на показателя на Gastil е да се “стимулира” приближаването между право и икономика. Такава връзка би могла да потвърди емпирично постулатите на школата за обществения избор или да заависимостта между гражданските и икономическите свободи. Естеството на конституцията е от съществено значение при обясняване на дейността на държавата. Фактически това е още едно допълнение към модерния напоследък икономически анализ на правото. Главните оси при него, които вече са разработени в някаква степен, са анализите на политическите институции, процесите на правно производство, ефективността на нормите на гражданското право, смисъла и съдържанието на конституцията. Съществен елемент към тези анализи е и проверката на резултатите, с която биха били преодолен евентуални несъответствия.

При изследване на влиянието на институционалните фактори върху икономиката е необходимо като начало да се “измери” продължителността на демократичните процеси в страната. Именно тя обяснява поведението на държавата в сферата на икономиката. Продължителността на демокрацията в исторически план формира един точен показател за влиянието на политическия пазар за дълъг период.

Обясненията от институционален характер са свързани с характера на действащата конституция и изискват изясняване на функционирането на политическия пазар. Икономическите явления се отнасят пряко до размера на

националното богатство, което е по-важен фактор от логически обвързаната с него причина – социалния климат, т.е. социалните неравенства, изискващи преразпределение.

Дава се възможност за придвижване на икономико-институционалния анализ по-напред, основавайки се на типовете демокрация, които се срещат, по отношение на дейността на държавата. Въпреки че показателите за измерване на свободите са доста общи и невинаги позволяват да се прецени истинското разнообразие от политически структури, които предоставят различна степен на свобода в действията, необходимо е при този тип анализи да се въвежда институционалният фактор в неговия декомпозиран вид. В противен случай, използването му при обясняване на мястото на държавата в икономиката, както и при моделирането на взаимоотношенията **икономика/политика**, остава недействено поради непрецизност при дефинирането на понятието институция. За тази цел институционалният фактор се подразделя на три компонента, изясняването на които *de facto* идентифицира смисъла и ролята на всеки от тях. Това са:

- **политическият пазар;**
- **гражданските свободи;**
- **икономическите свободи.**

На политическия пазар избирателят отговаря на потребителя на дадено колективно благо, а производителят е самата държава.

Както частният предприемач се старее да максимизира своята печалба, предлагайки най-добрите продукти, така и политикът (*political entrepreneur*) се старее да увеличи гласовете си, предлагайки на своите избиратели повече колективни блага. Тук се появява и един технически посредник, който не е неутрален – избирателният режим. Затова, когато се изследва политическият пазар, трябва да има адекватни познания върху избирателните режими.

При извеждане на показатели, отнасящи се до политическия пазар (например измерване на съотношението между представените в парламента партии и реално съществуващите), може да се интерпретира специфичният тип конкуренция на този пазар – конкуренция както между политици, така и между някои категории потребители за получаване на повече предимства и облагодетелствания. Съществуват редица мерки, които биха облагодетелствали определена група, и именно тук са заложили мотивите и подходите при нейното определяне.

Образувани са групи – лоби с нарастващо влияние и пряко или косвено проявяващи се предимства. Те изпълняват определена роля пред държавата, провокирайки понякога нарастване на разходите ѝ – например, за да се възползват от това тези, чиито интереси са защитавани.

Съществува и още една голяма група, която се възпроизвежда и е мотивирана да действа на политическия пазар. Тя принадлежи към държавното тяло – това са държавните служители. При тях се наблюдава следната зависимост – личният им интерес е свързан с нарастване на обществените разходи.

Очевидно не може да се говори за абсолютни “равенства” на политическия пазар, така както те не съществуват и на икономическия. Налагат се конкретни мерки за намаляване на неравенствата при разпределението на относителната власт на социо-структурите, например

установяване в повечето случаи на квалитетно мнозинство, за да се избегне "парламентарното пазарене"; децентрализация на икономическата власт и дейност; избягване на законодателство, легализиращо даден монопол или силова група.

В крайна сметка чрез използването на икономическия анализ става възможно проследяването на динамиката на държавната институция с цел изтъкването на предположения за евентуалното ѝ "репозициониране" в обществото.

По отношение на гражданските свободи се предлагат и разработват различни показатели при съблюдаване на икономическия анализ. Например автори като Spindler (Still, 1990) разработват показател, отнасящ се до военната повинност. Военната служба се разглежда като данък, плащан в натура. Службата се възприема като предоставяне на разположение, разбира се, относително и временно, на част от населението, в името на общата сигурност.

Следователно става дума за трансфер от особен род. По подобен начин могат да бъдат интерпретирани и други характерни граждански свободи.

Изчисленията на икономическите свободи и съответните изводи от тях са детайлно разработени чрез иконометричен анализ от автори като J. Gwartney; W. Block, R. Lawson, D. Laband и др. през 80-те и главно 90-те години на XX век. Ако се вземат предвид тезите на A. H. Meltzer (1991), демокрацията би довела една страна до икономико-политическо равновесие. Действително в тях съжителстват икономическа организация, която е източник както на доходи, така и на неравенства, и политическа организация, притежаваща властта да преразпределя ресурсите. Принципът на функциониране на двете организационни структури е различен, защото при първата насочването на ресурсите се осъществява на основата на **свободно доброволно** договаряне, докато вторият тип се подчинява на демократичен принцип, основаващ се на мажоритарно правило. Политическият пазар обуславя някакво равновесие поради съществуването на две групи субекти (граждани):

- които биха желали увеличение на трансферите и на данъчната тежест на по-богатите, за да се осъществи преразпределение към по-бедните;
- които смятат обществените трансфери за високи и са за редукция на данъчната тежест, която по принцип вреди на стимулите за производство.

Всяка група защитава и отстоява своя интерес и гласува, с което се оформя мнозинство, фаворизиращо една от двете опции. Разбира се, заемането на позиция от един или друг избирател е зависима от личния му интерес и от мястото му в скалата на доходите.

Различните тестове доказват устойчива връзка между институциите и икономическите свободи. Икономическата роля на държавата и обхватът на икономическите свободи могат да бъдат осмислени чрез проучване на институциите и на институционалната среда. Някои показатели, например обединяващите граждански свободи, са съществени, но недостатъчни, за да бъдат отразени функциите на държавата. Ако анализът се стесни, може да се

достигне дори до парадокси. Следователно по-прецизно трябва да се използват данните и фактите, свързани с природата на конституцията и с обхвата на някои свободи, засягащи конкретно стопанската дейност.

Моделиране на политико-икономическите системи

Както в развитите индустриални държави, така и в новите демокрации и пазарни икономики взаимодействията между икономика и политика заемат все по-важно място.

Като се имат предвид ролята и значението на институционалния фактор за икономическия климат, както и новият поглед върху икономическата теория на правото напълно логично е икономистите от по-слабо развитите държави и новите пазарни икономики да отделят привилегировано място на приложенията на икономическата теория на политиката и на теорията за общественния избор.

Вярно е, и това е констатирано и анализирано от редица автори (J. D. Lafaye, 1993) в специални изследвания, че самите икономисти поставят граница между икономиката и политическата наука, било поради недостатъчно оправдан респект към дисциплинарната специализация, било поради загриженост към научната "неутралност", изхождайки от презумпцията, че не може да се изследва политическо поведение, без да се прави политика.

Тази нагласа има и съответни последици. Ако перефразираме думите на Lafaye (1986), всичко, което в рамките на обществената икономика и теорията за икономическата политика е свързано с изясняване на действителното поведение на държавата (в позитивната теория), е в общи линии оставено встрани за сметка на изследването на оптималните принципи на действие (в нормативната теория).

В този смисъл правителствата се разглеждат като структури, чиято основна цел е нарастването (максимизацията) на абстрактната функция на общото благо, където преценката на личния интерес и на "играта", водена от съперничаещи си коалиции, се изключва по принцип.

Фактически изследванията в сферата на общественния избор и на икономическата теория на политиката се налагат през втората половина на 70-те години на XX век (Frey, 1978).

Анализът на общественния сектор, на неговото поведение при определена конюнктура се внедрява в общите макроикономически модели чрез специфичен тип политикоикономически модели, в които държавата се представя като съвкупност от субекти (агенти), притежаващи определени цели и адекватно поведение. Емпиричните изводи от тези модели (Schneider Frey, 1988; Alesina, 1988; Norpoth – Lewis – Lafaye, 1991⁴ и др.) показват, че:

- Поведението на държавата може да се изследва и да бъде обяснено подобно на поведението на частните агенти (производители и потребители).
- Това поведение в значителна степен се основава върху изследването на политическите цели.

⁴ Norpoth, H., M. A. Lewis – Beck & J. D., Lafaye. Economics & Politics: The Calculs of Support. The University of Michigan Press, 1991.

- Икономистите не могат да не вземат под внимание взаимодействията между икономика и политика, които са резултат от горните два пункта.

Доста дълго време тези модели са се прилагали главно в развитите държави, т.е. в утвърдените пазарни икономики. В развиващите се пазарни икономики те са или игнорирани, като се прави аналогия, но не особено основателна, с известни парадигми, или се поставя акцент върху конкретни политики, които трябва да се прилагат в определени ситуации (в чисто нормативен план), или върху “приносите” на държавата или на пазара. Много по-рядко се пристъпва към позитивен анализ на политикоикономическото поведение на държавата и на социалните групи.

Чисто техническият анализ, претендиращ за научна безпристрастност и точност, в много случаи води до приемането на неадекватни мерки, тъй като не се отчитат политическите реакции на частните агенти, а самите мерки са съобразени единствено с чисто теоретични цели (например увеличаване на благосъстоянието), които фактически се различават в немалка степен от действителните цели на правителството.

Разбира се, редно е да се отчетат и обективните предпоставки за по-късното пристъпване към този тип анализ в по-слабите и по-новите адаптационни процеси, за да се приложат политикоикономическите модели, разработени в развитите страни. Липсата на демократична традиция или прекъсването ѝ във времето, и още по-страшният факт – установяването на псевдодемократичен режим, налагат изучаване на функционирането им на теоретично и на практическо равнище. Трудност представляват и емпиричните данни, необходими при този модел, с които невинаги може да се разполага и чиято степен на точност е доста променлива. В такъв случай се прибегва до някои преки показатели, с което се увеличава несигурността на резултатите и се затруднява тяхната интерпретация.

Не трябва да се пренебрегва и фактът, че преценката на политикоикономическите взаимодействия е особено важна, за да се обяснят и предвидят икономическите явления, от една страна, и от друга, за да се разберат причините за успех или за провал на различните програми, задвижени през последните години. Става въпрос за тези, целящи преодоляване на проблеми като бюджетен дефицит, изключително висока степен на задлъжнялост и др.

Още от самото начало програмите, разработени в чисто техническа рамка, пренебрегват проблемите, свързани със социално-политическите реакции. На по-късен етап специалистите се опитват да интегрират в анализите последиците от взетите мерки върху социалното равновесие. Но този подход не е достатъчно точен. Оказва се, че категориите, които политически са най-подвижни, не са непременно най-бедните. Следователно една програма може да е в максимална степен съобразена със социалната справедливост и пак да предизвиква проблеми. Основният въпрос, който трябва да се има предвид и да бъде обект на изучаване, е за т.нар. “политическа изпълнимост” (J. D. Lafaye) на икономически оптималните програми и това е вече акцент, който *a priori* се различава от въпроса за социалната справедливост.

Наличните факти дават основание да се предполага, че ангажираните с изпълнението на програмите органи и институции са се опитвали в една или друга степен да предположат политическите реакции на различните групи и да приспособяват стратегиите им, но това "включване" се осъществява впоследствие, основано на практика, но без необходимия теоретичен фундамент. Интегрирането на функциите на поведение на държавата и на социалните групи в икономическите проблеми прави възможно едновременно изследване на икономическите и политическите аспекти. Своевременното прилагане на тези модели към развиващите се пазарни икономики би допринесло за по-адекватното и научно изследване на обществените дейности и политики. От макроравнище резултатите и изводите могат да се екстраполират както на мезо-, така и на микроравнище, за да се създаде научнопрогностична рамка за дейността на отделните стопански субекти.

Интерпретация на модела Morrisson – Lafaye – Dessus⁵

Политикоикономическите модели тръгват от представените връзки в традиционните макроикономически модели, включвайки системи от уравнения, които обясняват поведението на държавата и на различните социални групи.

Първите теоретични опити за прилагане на този модел (съотнесени главно към развиващите се страни) правят Frey/Eichenberger през 1992г. Върху тази теоретична база Morrisson – Lafaye – Dessus (1993) предлагат емпирично тествана система, която има всички основания да претендира за приложимост и адаптивност към случая на развиващите се пазарни икономики (или поне на някои от тях).

Авторите извеждат четири групи, чиито взаимоотношения са обект на изследване: **икономическите субекти или агенти (икономиката); социалните групи, чиито реакции могат да доведат до известни сътресения; правителството; външния фактор (международни финансови организации и др.).**

Икономическият сектор е представен чрез система от уравнения в съответствие със стандартната макроикономическа теория. Тези уравнения обясняват темпа на нарастване на БВП на човек от населението; процента на инфлация; вноса и износа; платежния баланс в текущи цени; равнището на външната задлъжнялост. За да се постигне известно опростяване (в известен смисъл, по аналогия с подхода "при други равни условия" на А. Маршал), очаквателните способности на агентите са разгледани като ограничена величина. Оригиналният момент е въвеждането на променливи от политически характер при определени връзки, например социалните сътресения. Чрез опасенията и дезорганизациите, които предизвикват те, могат да повлияят степента на растежа, притока на капитал, обема на чуждестранните инвестиции.

Социалните групи могат да действат по различни начини – лобиране, гласуване "за" и "против" властта, стачки, манифестиране на недоволство,

⁵ Morrisson, C., J. D. Lafaye et S. Dessus. La faisabilité politique de l'ajustement dans les pays africains. Document technique, '88. Paris, OCDE, Centre du développement.

неподчинение и т.н. Силата на някои групи е по-значителна. Емпирични изследвания показват, че градските групи са с по-малка цена по отношение на процеса на организация, чиито разходи са по-високи при селските групи; определени групи служители могат чрез селективното си поведение да улеснят или да навредят на прилагането на обществени мерки. С цел известно опростяване на анализа основните величини тук са сведени до стачките и демонстрациите. При липса на регулярни данни за популярността на правителството тези две функции играят близка роля до тази по политическата поддръжка (но с обратен знак) в политикоикономическите модели в развитите държави.

Правителството, както и социалните групи, частните производители и потребители, може да се разгледа също като политико-икономически агент. То има функция на полезност, отбелязана с U_g , чиято максимализация позволява да се изведат политикоикономическите функции на правителствена реакция.

Формулата в модела на Morrisson – Lafaye – Dessus има следния вид:

$$U_g = U_g (C_g, P_m),$$

където C_g е произволно обществено потребление (общите разполагаеми ресурси, насочени към потребление с цел лично удовлетворение и престиж на политическите управници) и P_m е възможността за поддръжка на властта.

$$U_g / C_g > 0 \text{ и } U_g / P_m > 0$$

За да се максимизира U_g , са необходими два типа инструменти – икономически (популярни и непопулярни) и политически (популярни – политическа либерализация, и непопулярни – силови, репресивни).

$$C_g = C_g / \text{Rep.}, \text{ Lib. /}, \text{ при}$$

$C_g / \text{Rep} < 0$ – правителството, което прилага репресивни мерки, потребява ресурси и уронва своя национален и международен престиж;

$C_g / \text{Lib} > 0$ – резонно е да се мисли, че по-ниската цена на ресурсите при политическата либерализация се компенсира от нарасналия престиж.

$$P_m = P_m / \text{Rep.}, \text{ Lib.}, S /, \text{ или}$$

P_m (вероятността за поддръжка на властта) зависи от:

политическите мерки на репресия или либерализация $P_m / \text{Rep} > 0$ и $P_m / \text{Lib} < 0$;

политическата поддръжка – $S = S_0 + (1/1 + R).S_1$, където S_0 е поддръжката в момента; S_1 е бъдещата поддръжка и R е политическата степен на актуализация при $P_m / S > 0$.

S_0 и S_1 зависят от икономическата и от политическата ситуация. Предприемането на икономически мерки, които са непопулярни, води до нарастване на ефективността в производството, но при определена отсрочка във времето (например намаляване на разходите и повишаване на данъците, за да се преодолеят дефицитите; премахване на субсидиите; закриване на предприятия в общественния сектор и др.), правителството намалява S_0 и увеличава S_1 (в този смисъл международната помощ и растежът в перспектива ще бъдат по-сигурни и по-големи).

Предприемането на популярни икономически мерки, към които се отнасят преразпределителните процеси в полза на т.нар. "целеви" политически групи (субсидии, целенасочени разходи, намаляване на

данъците, назначения в общественния сектор и др.) увеличава популярността на правителството, отбелязана с So , но същевременно води до намаляване на $S1$, тъй като икономически неадекватните действия ще редуцират растежа в дългосрочен план и ще предизвикат оттегляне на капитали и по-малка от очакваната помощ.

Като променлива величина S е чувствителна и към политическите мерки – мерките от репресивен тип ще намалят So и вероятно $S1$ (това вече зависи конкретно от очакванията на правителството относно продължителността на неговото управление), докато споменатият процес на политическа либерализация ще има обратния ефект.

Максимизирането на Ug , осъществявано под различен натиск – икономически и политически, прави възможно извеждането на различните функции на правителствени реакции. При модела на Morrisson – Lafaye – Dessus, за да се опростят аналитичните изводи, от една страна, и от друга, имайки предвид отклоненията от тези функции, се предполага, че политиките разполагат и действат с “ограничена” рационалност. Първоначално правителството използва икономическа поддръжка. В зависимост от постигнатото то определя възможно най-ниското равнище на репресивност, съвместимо със съхранението на оптималната вероятност за поддръжка на властта до един предварително фиксиран праг.

Функциите на правителствена реакция са характерни за политикоикономическите модели и са с експлицитен заряд по отношение на държавата.

Влиянието на външните агенти се оказва особено важно за политикоикономическите системи на развиващите се пазарни икономики, тъй като тези страни основават своето развитие в голяма степен на инвестициите отвън и на финансовата помощ както на развитите пазарни икономики, така и на международните финансови институции. Като се имат предвид голямата им задължнялост и силно изявените несъответствия между пазара и институционалната среда, тази помощ по принцип е съобразена с различни програми, които понякога противоречат на конкретните ангажменти по отношение на провежданата икономическа политика.

В връзка с това се появява и още една променлива – “намеса на МВФ”, която обосновава в известна степен вземането на едни или други икономически решения от правителството. В този случай трябва да се има предвид и мултиплициращият ефект на съответното финансово подпомагане.

Оригиналният момент при този модел е, че се вземат под внимание не само традиционните макроикономически връзки, оформящи средата за функциониране на стопанските субекти, но се отчитат и други релации. С това се постига по-голяма завършеност при представяне на рамката, в която се осъществяват икономическите процеси на макро-, мезо- и микроравнище.

Моделът на Morrisson – Lafaye – Dessus е приложен в някои страни или групи от страни в развиващия се свят. Независимо от някои опростявания, главно поради липса на достоверни данни, затрудняваща и иконометричния анализ, се доказва, че подобно на развитите индустриални държави и пазарни икономики, и при развиващите се е налице тясна взаимообвързаност между секторите на икономиката и политиката. Този пряк извод от конкретния модел би могъл да претендира както за теоретични екстраполации, така и за

практически приложения в развиващите се пазарни икономики, по аналогия с развитите индустриални стопанства. Естествено има се предвид цялата условност на пренасянето на изводите от една страна върху друга, което понякога води и до методологически грешки. Отново ще припомним, че се концентрираме върху концептуалната страна на модела, което ни дава основания за предположения относно еднотипността на заключенията независимо от някои опростявания на анализа. Моделът дава възможност поведението на правителството да се представи като ендегенна величина. Налага се изводът, че политикоикономическите функции на реагиране са със същата устойчивост като тези, отразяващи поведението на частните производители и потребители. Политическите последици са твърде важни и икономистите биха допуснали грешка, ако не интегрират систематично политическото измерение в техните анализи.

Именно поради тази причина приложението на постановките на школата на общественния избор към проблемите на икономическото развитие би могло да бъде важна насока в изследователската дейност на икономистите.

Независимо от трудностите, която тази школа среща при прилагане на своите теоретични постулати, вкл. и в развитите държави, моделите, които се разработват съобразно основните ѝ концепции, могат да претендират за прецизност и легитимност в необходимата степен.

Биха могли да бъдат направени забележки и допълнения към модела, но негово основно предимство е, че той не води до самоцелна интердисциплинарност, а дава възможност за разширяване на обхвата и задълбочаване на анализа на икономическите процеси, с което се повишава степента на достоверност и благонадежност на препоръките, визиращи икономическата политика на дадена страна.

Политическата рационалност и институционалната определеност в българския случай

Ценностите, както беше изтъкнато в първата част на студията, са стандарти при постигане на цели, влияещи върху изграждането на институционалната среда.

Нормативната база гарантира функционирането на тази среда с нейните компоненти. При действието на системата ценности – норми в кадъра на изградени адекватни институции (институционална детерминираност) би трябвало да се активизира обществената дейност, чиято цел е понижаване на транзакционните разходи. Политическата рационалност ще се синхронизира със стопанската, т.е. с поведението на стопанските субекти и с икономическите им избори в конкретната ситуация.

Ако се следва логиката в извеждането на показателите по Gastil, ако политическите свободи са създадени и съхранени и политическият пазар функционира свободно (което дава възможност да се потърси балансът между икономическия оптимум и политическата организация съгласно школата за общественния избор), гражданските свободи са защитени.

По-голям интерес представлява обвързаността на политическите и гражданските с икономическите свободи съобразно отделните индикатори за всеки тип.

Тук обаче се намесва и индикаторът “природа на конституцията”, който дава представа за природата на политическите институции, за ефективността на правните норми и за самите процеси на правно производство. Когато към тези индикатори се прибави измерената продължителност на демократичните процеси, т.е. индикаторът “възраст” на демокрацията, се създава пълна картина на влиянието на политическия пазар за дълъг период. По този начин политическата рационалност се свързва със стопанската и двете се проявяват в рамките на конкретната институционална определеност. Резултатът от този не само концептуален, но и практически процес е изграждането на “устройствена” политика, която може да бъде оптимизирана, но може и да деградира.

Анализът на основни показатели по отношение на българската стопанска действителност през последните години представя картина, която е с устойчива динамика, възпроизвежда се един сравнително незадоволителен икономически модел, включващ технология и резултати както относно макросредата, така и относно микроравнището. Динамиката на този модел може да бъде проследена и такива икономически анализи са правени (например поредицата изследвания на авторски колектив от Икономически институт на БАН – “Икономиката на България догодина”).

Тези, както и други изследвания, са на високо равнище, концептуално осмислени са и очертават определени насоки в икономическата политика, отчитайки дефектите на модела за пазарно развитие на България.

Още в “Икономиката на България до 1996 година” (1993) се отбелязва, че институционалните реформи са започнали, но се извършват бавно.⁶ От една страна, този извод и последващият анализ се основават на традиционното дефиниране на институцията и на институционалните фактори, но от друга страна, той е изключително важен и е база за политикоикономическа интерпретация на проявените и възпроизвеждани дефекти по икономическите показатели.

Години по-късно положението не се променя чувствително и това също се отчита. Показателни са данните, които могат да бъдат посочени за последните години независимо от степента на прецизност на статистическата информация. След като се има предвид период от дванадесет години, налага се изводът, че в разработваните икономически модели (които са доста еднотипни, с малки нюанси в зависимост от декларираната насоченост на съответните правителства за даден период), политикоикономическият компонент липсва или той се възприема като последица или фон. Неговата роля се отчита, но се предоставя на специалисти от други области. Естествено дисциплинарната специализация налага подобно “разделение на труда”, но като цяло икономическата прогностичност би спечелила от интегрирането на икономическата теория на политиката и на правото още в началото на самия анализ.

Икономическата ситуация в България би станала по-прогнозируема по отношение на прецизността в интерпретацията на институционалния фактор. Очевидно е символичното покачване на БВП на човек от населението за

⁶ Икономиката на България до 1996. С., ИИ на БАН, 1993, с. 5.

последните години – от 1189 USD през 1996г. до 1510 USD през 1999г.⁷ при нарастване на инфлацията за последните две години с около 4 пункта и постъпателно повишаване на брутния външен дълг – от 9601.6 през 1996г. до 10179.6 през 1999г.⁸

Анализът на тези величини би спечелил откъм прогностична стойност и би допринесъл за по-голяма прецизност, ако се идентифицира ролята на институционалния фактор, което би позволило и извеждането на хипотези относно “репозиционирането” на държавата в стопанската ни действителност.

В крайна сметка самоцелният в много случаи спор за ролята на държавата в икономиката по принцип, би могъл да намери конкретен и прагматичен отговор. Именно тук е мястото да се интегрират постулатите на школата за обществен избор и на икономическата теория на правото, за да се намери икономическият оптимум, след което може да се помисли за конкретно и обосновано оптимизиране на институционалната политика.

Данните за икономическата динамика в България са красноречиви, а това още повече налага преосмисляне на организацията и техниката на стопанската политика. Това би могло да означава, че:

- идентифицирането на политическите и гражданските свободи и тяхната оценка се осъществява при анализ на състоянието на политическия пазар в страната;
- съпоставят се гражданските и икономическите свободи.

Възникват следните въпроси:

- Дали политическите свободи са реално запазени (как функционира политическият пазар) и дали гражданските свободи, съобразно направената констатация, са реално защитени?
- Дали в нашия случай националното богатство ще определи вида на държавна интервенция, или той ще се дефинира от природата на конституцията и “възрастта” на демокрацията? Възможно ли е двата фактора да са с идентичен заряд и тогава какъв пазарен стил на поведение могат да възприемат отделните стопански структури. Дали отделните предприятия, разгледани като институционална форма, заместваща и интегрирана в класическия пазар с цел намаляване на транзакционната цена (R.Coase, 1937), биха могли да претендират за стопанска рационалност при ценностна и нормативна системи, които са неадекватни на модерната институционална среда. Очевидно тук се крият и дълбоките причини за провала на реформите и на конкретната дейност в определени стопански структури, които по принцип следват някаква философия.

Следвайки логиката на политикоикономически взаимодействия, може да се пристъпи към теоретични екстраполации, което води до определени изводи, валидни за българската стопанска рамка. Предполага се, че на първо равнище икономическите променливи се оценяват чрез преплитането им с политикосоциални показатели, като в крайна сметка степента на точност е относително висока. От това равнище се преминава към анализ и оценка на

⁷ Статистически годишник. 2000, с. 569

⁸ Пак там, с. 210.

следващите три, където степента на точност варира и може да се отчита т.нар. "степен на съгласуваност" в случаите, когато се оперира с променливи, за които статистическата измерваемост не е характерна.

Факт е, че някои променливи имат значително по-обобщаващ и по-приблизителен характер, резултат от наблюдения или допитвания. Предполага се обаче, че този факт няма да се отрази негативно върху прецизността на анализа и изводите, отнасящи се до българската ситуация през последните години от прехода.

Изводите, които се налагат от анализа на ситуацията, могат да бъдат обобщени в следните насоки:⁹

- Отчита се пропорционална зависимост между провеждането на непопулярните мерки от правителството и социалните реакции. В повечето случаи главно икономическите мерки, които се провеждат по-бързо и по-твърдо, предизвикват реакции, които сами по себе си са с по-голям интензитет.
- В една или друга степен съществува влияние на международната среда. Върху БВП директно влияят износът, външната помощ и икономическите мерки (констатира се провокирани сблъсъци за кратък период, отнасящи се за популярните икономически мерки, и такива, отнасящи се за непопулярните икономически мерки).

Известен факт е, че инфлацията е тясно свързана с паричното нарастване и с динамиката на валутния курс. Тя от своя страна действа върху външните търговски потоци (внос и износ).

Може да се отбележи и фактът, че равнището на задлъжнялост зависи в голяма степен от критериите, влияещи върху решенията за заеми.

- Външната помощ се свързва с поведението на външните фактори и показва доста голяма инерция при разпределението на помощта.
- **Значението на предишната получена помощ действа също върху интензивността и честотата на изразеното обществено недоволство.**
- Функциите на реагиране при оценката на правителството и правителствената дейност отговарят на теоретичните очаквания и са по-точни, както статистическите данни, приложими при икономическия блок. Това потвърждава един наблюдаван и коментиран вече резултат за развитите пазарни икономики – емпирично поведението в обществения сектор се обяснява също като поведението на икономическите агенти в частния сектор (производители и потребители).

Непопулярните икономически мерки отговарят точно или на мотиви за икономическа стабилизация (нарастване на дълговете, обезценяване на валутата и др.), или на условия, поставени от МВФ.

Популярните икономически мерки се предприемат като се държи сметка за темпа на растежа (естествено при по-високи темпове се улесняват преразпределителните процеси); за процента на инфлацията (известен факт

⁹ На основа на статистическите данни и икономически обзори и съгласно проведено анкетно проучване сред представители на бизнеса и на административните органи, с относителна степен на репрезентативност за определяне на определени изводи и насоки.

е, че повишаването на цените цели компенсиране в определена степен на загубата на покупателната способност) и т.н., за да се тушират стачките или другите форми на недоволство. Тези мерки също би трябвало да са съпроводени с политическа либерализация, целяща избягването на евентуална възможност делегираните свободи да не се използват веднага за намаляване на недоволството.

- Паричната политика е в съответствие с паричното нарастване и реагира както на повишаването на цените, така и на реалния продукт. Тя се опитва да компенсира частично вътрешните ефекти от движенията на курсовете.

Монетарната дисциплина обаче независимо от валутния борд не може да се оформи като величина от особен род, още повече поради отсъствието на обществени реакции в тази област.

Динамиката на валутния курс се свързва и съгласува с два факта – с инфлационната динамика и с условията, поставяни от МВФ.

Силовите мерки представляват различните преки реакции на силните социални сътресения – от демонстрации до опити за политически смени.

В рамките на определения период опитите за налагане на силови мерки са последвани от либерализиращи. У нас става въпрос за опити за фактическа либерализация по отношение на обявената *de jure*. Естествено може да се очаква, че либерализиращите процеси са резултат от стратегически избор на правителството, още повече, че евентуалните фактически силови мерки (очевидно е, че в България трудно може да се говори за юридическа репресия) имат своята цена – директно свързана с ресурсната осигуреност, с риск за намаляване на помощта, със спад в национален и международен план на престижа на правителството, практикуващо подобна политика.

Както беше изтъкнато, дългият преход към пазарна икономика и нежеланите девиации, довели до дефекти в стопанската система, налагат осмисляне и интегриране на актуални теоретични постановки и модели при функционирането на пазарните структури с цел тяхното оптимизиране. След като се обоснова ролята на институционалния фактор, нашето виждане е, че устройствената политика би трябвало да интегрира в себе си институционалната по своя характер икономическа теория на правото и икономическата теория на политиката и да се разработват принципно или конюнктурно политикоикономически модели, чиито концептуален анализ води до определени изводи и насоки за оптимизиране.

В този смисъл, пречупени през призмата на българската икономическа и политическа среда, за последните години и в контекста на предложените тези, подобни **разсъждения и насоки могат да бъдат резюмирани в следните няколко пункта:**¹⁰

- Формирането на ценностната и на нормативната система в България се оказва фундамент за стопанските реформи. Съществен елемент на общественото реструктуриране, в т.ч. икономическото, е **административната реформа**, отнасяща се специално до съдебната система. В този случай, особено ярко се

¹⁰ Вж. резултатите от анкетно проучване

откроява необходимостта от интегрирането на икономическата теория на правото, според която юридическият фундамент се свежда до производство на институция с цел икономия на ресурси. Българската макросреда трябва да бъде осмислена чрез възприемането на производството на закон като обществена дейност, която трябва да снижи транзакционните разходи в периметъра на цялото общество. Ако досега на този проблем е обръщано фрагментарно внимание, или той се е дискутирал по-скоро на популярно равнище, време е да се разбере неговата тежест и значение за нормалното и пред всичко ефективно функциониране и на макросредата и на микроструктурите.

При този тип производство на институция пред законодателя възникват ограничения, свързани със системата от норми и ценности, която се залага на входа и трябва да бъде коментирана както в исторически план, така и концептуално (като принципен фактор).

- При настоящата ситуация у нас се налага изясняване на функционирането на политическия пазар. Неговата роля, съзнателно или несъзнателно пренебрегвана или дискутирана в публицистичен план, трябва да бъде пряко интегрирана в икономическите анализи, особено що се отнася до реформите за стопанско реструктуриране. Политическият пазар се свързва с пазара ("икономическия"), а оттам и с икономическия оптимум. Във всеки момент на хипотетично равновесие на пазара, трябва да се проследява динамиката в поддържката на правителството, изразена с променливите S_0 и S_1 , и да се изчислява каква стойност има необходимостта от политическа актуализация.

Изследването на частния сектор в българската икономика в качеството на общ индикатор трябва да се осъществява във функционална зависимост с два други показателя – природата на конституцията и възрастта на демокрацията, които определят типа на държавния организъм.

- При стартирането на икономическите анализи относно българската стопанска конкретика приоритетно място трябва да се отдели на изчисляването на гражданските свободи по методиката на Spindler (Still, 1990), определяща ги като своеобразни данъци, и икономическите свободи, за да могат да бъдат вплетени в анализа на функционирането на политическия пазар и предполагаемата политическа поддръжка (по S_0 , S_1 и R) и не на последно място при определянето на U_g и начините за максимизирането му.

Очевидно е, че някои от променливите нямат статистически измерим характер, което налага дефинирането им чрез различни интердисциплинарни изследвания, които за съжаление на този етап нямат добър прием и практика в България.

Тази методологическа постановка изисква съобразяване с известните връзки между четирите основни блока и разработване на конкретни политико-икономически модели. На следващ етап – след определянето на принципни постановки относно институционалната определеност и стопанската рационалност в България, се преминава към изследване на конкретните

параметри при позиционирането и функционирането на стопанските структури поотделно (в частни случаи) или блоково.

Досегашните анализи, по-детайлни или по-обща, върху хода на стопанската реформа у нас и наблюденията върху самата икономическа и политическа реалност дават основание да се предполага, че подобни стъпки на аналитично обновяване и интердисциплинарност ще оптимизират институционалната политика при проявленията ѝ на различни равнища и ще задълбочат вътрешното единство между анализи, оценки и полагане на цели.

Заклучение

Изследването на взаимодействията между икономика и политика в контекста на проявлението на институционалния фактор, под различни ъгли и в различни посоки се прави още в античния свят. По-късно, когато на основата на правния казус, положен и развит в древния Рим и налагащ ролята на юридическия фактор и на юридическия фундамент при изследването на стопанската дейност, се създава науката политическа икономия, проблемите за взаимодействията между икономика и политика остават актуални. Характерни за времето на големите доктрини са опитите за категоричното определяне на приоритетното място на икономиката или политиката. Тази особеност води логично до създаването на цели школи. Независимо от концептуалното разнообразие ролята на институционалния фактор, разглеждана в контекста на своето време, никога не е била пренебрегвана.

Днес, когато вече сме във времето на научната интердисциплинарност, този проблем придобива измерения, които биха могли да бъдат определени като нови не толкова в концептуален план, колкото като принцип и технология на представяне.

Например в доклада на Световната банка от 1997г. "Държавата в променящия се свят" се заявява, че за развитието не е достатъчно само създаването на необходимите икономически и технически условия. Съществен фактор е институционалната среда, включваща правилата и традициите, а същевременно и законодателните норми за поддържане на пазарните процеси, като всичко това се свързва конкретно с потенциала на държавния институт.¹¹

На основата на изведените акценти и фокуси на анализа се доказва:

- ролята на институционалния фактор и необходимостта от неговото измерване за изграждането на адекватни политикоикономически модели в условията на пазарна икономика;
- възможността и необходимостта за адаптиране на теоретичните постановки и направените изводи към българската стопанска действителност, за да се оптимизира икономическата политика като цяло и на отделни равнища.

Ако се приеме виждането, че политиката е вид индустрия (подобно на тезите на школата за обществения избор, на някои европейски икономисти като J. J. Rosa и др.) и политикът се възприеме като политически

¹¹ The State in a Changing World. World Bank. World Development Report, 1997, p. 5.

предприемач, действащ на политическия пазар, то тогава е възможно да се направи икономически анализ на политическите процеси. Ако същевременно самият икономически анализ обхване и приложи изследването и измерването на нетрадиционни икономически променливи, на категории, характерни за непазарния икономикс (ценности, нагласи и др.), тогава общата картина на институционалната среда ще бъде не само по-пълна, но и по-прецизна. Дори и при направената уговорка за известна неяснота при определянето на институцията, този тип “преплитане” на анализите и оттук – изграждането на политикоикономическите модели, би улеснил преценката на икономическия оптимум.

Очертаването на рамката на действие и разгръщане на институционалния фактор и на принципите на проявлението му би спомогнало за по-точна и по-конкретна преценка на въпроса минимална държава – оптимална държава – адекватна институционална среда, в която да се развиват стопанските структури.

Прилагането на универсални критерии може да доведе до парадокси, когато се пренебрегне относителността за конкретните икономики и особено за намиращите се в преход. Както беше писал един френски икономист по повод на изследваните промени в Централна и Източна Европа: “понякога логиката противоречи на философията на прехода” (Cherlonneix, B., 1992). За подобна констатация съществуват необходимите основания. Десет години по-късно тази фраза остава валидна, в частност за България, и дава повод да се предполага, че за да се гарантира необходимата институционална среда за успешно и резултативно осъществяване на реформите у нас, е необходим интердисциплинарен подход, при който да се тръгне от ценностната и нормативната система, да се изследва връзката им със съществуващата и формиращата се институционална среда, с проявлението на гражданските и икономическите свободи и с функционирането на политическия пазар. На следващ етап получените индикатори и факти биха могли да се интегрират в конкретни политикоикономически модели, чийто анализ ще изведе насоките за постигане на политическа и икономическа рационалност, при наличието на които на отделните стопански структури ще се гарантират условия за оптимално функциониране.

Анкетно проучване

Влияние на институционалния фактор върху макросредата и микроструктурите

	за 100%
	по един отговор
1. Съществува ли връзка между утвърждаването на граждански, политически, икономически свободи и предприетите икономически мерки в страната.	
1.1. да, силно изразена	- 17%
1.2. да, по принцип	- 25%
1.3. не, други са определящите фактори	- 58%
2. Кой фактор е определящ за тенденциите в националната икономика през последните години.	за 100% -
	по един отговор

2.1. вътрешното развитие на политическата структура и влиянието на институционалния фактор	- 25%
2.2. наследството на миналото	- 38%
2.3. външният фактор	- 35%
3. Определете степента на проявление и влияние по веригата МВФ – външна среда – външна помощ – управленски механизъм.	за 100% - по един отговор
3.1. силна и устойчива	- 19%
3.2. проявява се без голяма интензивност и устойчивост	- 53%
3.3. не се наблюдава	- 28%
4. Оптимизирането на институционалния фактор (дефинирано е какво да се разбира) води ли до оптимизиране на управлението и до какво равнище.	За 100% по един отговор
4.1. да, по отношение на макросредата и микропараметрите	- 56%
4.2. да, главно на макроравнище	- 16%
4.3. да, директно на микроравнище	- 28%
4.4. не	-
5. Определете зависимостта между силовите или либералните мерки, формираните лобита и националния престиж.	За 100% по един отговор
5.1. в полза на силовите мерки	- 15%
5.2. в полза на либералните мерки	- 18%
5.3. несъвместимост между действията на лобитата и национално отговорна икономика	- 35%
5.4. (допълнен) – не мога да направя коментар	- 32%
6. Съществува ли пряко влияние на политикоикономическите модели върху формирането на ново поведение на стопанските структури	За 100% по един отговор
6.1. да, в голяма степен	- 28%
6.2. да, относително	- 58%
6.3. не, не може да се открие пряка връзка	- 14%
7. Ако приемете тезата, че политиката е вид индустрия, възможно ли е да се предполага, че създаването на нормативната ситема (юридическият фундамент) е производство на институция.	За 100% – по един отговор
7.1. да, определено	- 25%
7.2. да, относително	- 25%
7.3. не	-
7.4. (допълнен) не мога да коментирам	- 50%

Предложеното анкетно проучване е проведено сред 73 представители на бизнеса и административните органи у нас и не може да претендира за

абсолютна представителност, но дава възможност за извеждането на определени насоки и служи като помощен апарат за анализа.

Използвана литература

- Икономиката на България до/серия изследвания на авторски колектив/ С., ИИ на БАН, 1993/ 2000г.
- Alesina, A. Macroeconomics and Politics, in Fisher ed., 1988.
- Buchanan, J. Constitutional Economics, Entry to the New Palgrave. London, Macmillan, 1987.
- Coulange, P. Le role du facteur institutionnel. JEEH, v.3/4. Paris/Aix-en-Provence, 1993.
- Frey, B.S. Economie politique moderne. Paris, PUF, 1985.
- Lafaye, J.D. Les apports de la theorie des choix publics a l'economie du developpement. Revue d'economie du developpement, 3/1993, pp. 103-123
- Lepage, H. Demain le capitalisme. Paris, LSF, 1978
- Morisson, C., Lafaye, J.D. et Dessus, S. La faisabilite politique de l'ajustement dans les pays africains. Document technique, '88. Paris,, OCDE, Centre du developpement.
- Norpoth, H., M.A. Lewis – Beck & J.D., Lafaye. Economics & Politics: The Calculs of Support. The University of Michigan Press, 1991.
- Tullock, G. Le marche politique, Paris, Economica, 1978.
- The State in a Changing World . World Bank. World Development report, 1997. Overview, БЭ/ 7/97.
- Voight,S. Values, norms, institutions. JEEU, v.4/4. Paris / Aix-en- Provence, 1993
- Wright, L.M. A Comparative Survey of Economic Freedom : in R.Gastil; Freedom in the World; Westport, Greenwood Press, 1982.